

Στον απόηχο της κρίσης

του Σωφρόνη Κληρίδη
Αναπληρωτή Καθηγητή Οικονομικών

Η κρίση που πέρασε η υφήλιος τα τελευταία δύο χρόνια χαρακτηρίζεται ως η μεγαλύτερη διεθνής οικονομική κρίση από τη λεγόμενη Μεγάλη Κατάθλιψη (Great Depression) της δεκαετίας του 1930. Το πραγματικό Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (ΑΕΠ) της Ευρώπης των 27 μειώθηκε κατά 4,2% το 2009 σε σχέση με το 2008. Σε κάποιες χώρες η συρρίκνωση ήταν δραματική: 13,9% στην Εσθονία, 14,7% στη Λιθουανία, 18,0% στη Λετονία. Η οικονομική επιβράδυνση οδήγησε αναπόφευκτα και σε σημαντική αύξηση της ανεργίας. Τον Ιούνιο του 2010, ο μέσος όρος της ανεργίας στην ΕΕ ήταν 9,6%· στην Ισπανία, τη Λετονία και τη Λιθουανία έφτασε ή προσέγγισε το 20%. Συγκριτικά, η Κύπρος επηρεάστηκε σαφώς λιγότερο από τις πλείστες ευρωπαϊκές χώρες. Το πραγματικό ΑΕΠ της συρρικνώθηκε μόνο κατά 1,7% το 2009, ενώ η ανεργία φαίνεται να έχει αρχίσει να υποχωρεί από το 7,2% που είχε φτάσει το καλοκαίρι της ίδιας χρονιάς. Με άλλα λόγια, η Κύπρος πέρασε μια σχετικά βραχεία και ήπια ύφεση.

Γιατί τότε όλη αυτή η φασαρία; Γιατί χρειάζεται να αφιερώσουμε ολόκληρη έκδοση του Ενδείκτη σε μια μικρή ύφεση; Ένας λόγος είναι ότι η μείωση του ΑΕΠ το 2009 ήταν η πρώτη για την Κύπρο μετά την εισβολή. Όσοι Κύπριοι γεννήθηκαν μετά τον πόλεμο δεν είχαν βιώσει οικονομική ύφεση μέχρι πριν δυο χρόνια. Από την ιστορική σκοπιά λοιπόν ήταν ένα σημαντικό γεγονός. Όμως ο κύριος λόγος ενασχόλησης με το θέμα είναι ότι αυτή η μικρή ύφεση ήταν αρκετή για να αναδείξει τα μεγάλα διαρθρω-

Το κράτος υπόσχεται στους υπαλλήλους του πολύ περισσότερα από ο,τι του επιτρέπουν οι οικονομικές του δυνατότητες.

τικά προβλήματα της Κυπριακής οικονομίας: το δημοσιονομικό πρόβλημα, την ανεπαρκή χρηματοδότηση των συνταξιοδοτικών ταμείων, τη μονοδιάστατη ανάπτυξη, τη διαβρωμένη ανταγωνιστικότητα.

Το δημοσιονομικό

Η επιδείνωση των οικονομικών του κράτους ήταν δραματική. Ενώ το 2007 το κράτος παρουσίασε δημοσιονομικό πλεόνασμα 3,4%, το 2009 βρέθηκε με έλλειμμα 6,1% - επίπεδο στο οποίο αναμένεται να παραμείνει και το 2010. Η ανατροπή αυτή είναι ιδιαίτερα ανησυχητική, τόσο λόγω της έκτασής της όσο και για τους λόγους που την προκάλεσαν. Η επιδείνωση των δημοσιονομικών ήταν πολύ μεγαλύτερη στην Κύπρο παρά στις περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες (το μέσο έλλειμμα στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την ίδια περίοδο αυξήθηκε από 0,6% σε 6,3%), κι αυτό παρά το ότι οι περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες επηρεάστηκαν από την κρίση πολύ περισσότερο από την Κύπρο και χρειάστηκε να δαπανήσουν τεράστια ποσά για να στηρίξουν τα τραπεζικά συστήματα και τις οικονομίες τους.

Η ανατροπή των δημοσιονομικών δεδομένων στην Κύπρο οφείλεται σε ένα συνδυασμό μείωσης των κρατικών εσόδων και αύξησης των δαπανών. Τα κρατικά έσοδα μειώθηκαν

Πίνακας 1: Τα αρνητικά δεδομένα της οικονομίας

	2007	2008	2009	2010
Ρυθμός αύξησης πραγματικού ΑΕΠ (%)	5,1	3,6	-1,7	-0,4
Ανεργία (%)	4,0	3,6	5,3	7,1
Δημοσιονομικό ισοζύγιο	3,4	0,9	-6,1	-6,0
Δημόσιο χρέος (% του ΑΕΠ)	58,3	48,3	58,0	61,9
Ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών (% του ΑΕΠ)	-11,7	-16,8	-7,8	

Πηγές: Eurostat και Κεντρική Τράπεζα της Κύπρου (ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών). Τα στοιχεία για το 2010 είναι εκτιμήσεις, εκτός από αυτά που αναφέρονται στην ανεργία, τα οποία είναι για το Σεπτέμβριο του 2010. Το δημόσιο χρέος ανέρχεται στο 103,5% του ΑΕΠ αν σε αυτό συμπεριληφθεί και το κυβερνητικό χρέος των €7,3 δις προς το Ταμείο Κοινωνικών Ασφαλίσεων.

κατά 8,9% το 2009 σε σχέση με τον προηγούμενο χρόνο, ενώ ταυτόχρονα οι δαπάνες αυξήθηκαν κατά 7,0%. Η μείωση των εσόδων ήταν αναμενόμενη λόγω της μείωσης της κατανάλωσης και των εταιρικών κερδών, η μεγαλύτερη ζημιά όμως προήλθε από την επιβράδυνση στις κατασκευές, οι οποίες, κατά την περίοδο 2003-2008, είχαν αποφέρει τεράστια έσοδα στο κράτος. Το δυστύχημα είναι ότι τα έσοδα από τον κατασκευαστικό τομέα δύσκολα θα επανέλθουν στα επίπεδα που ήταν την προαναφερθείσα περίοδο, συνεπώς τα δημόσια έσοδα δεν θα ανακάμψουν αυτόματα με την έξοδο από την ύφεση. Αντίθετα, οι δημοσίες δαπάνες θα συνεχίσουν να αυξάνονται με γοργούς ρυθμούς λόγω των αυτών αυξήσεων των οποίων απολαμβάνουν οι εργαζόμενοι στον ευρύτερο δημόσιο και ημιδημόσιο τομέα (Πίνακας 1).

Οι αρνητικές τάσεις των δημοσίων οικονομικών αποτυπώνονται στα στοιχεία που παρατίθενται στον Πίνακα 1. Είναι σαφές ότι τα δημόσια οικονομικά δεν είναι βιώσιμα με τις σημερινές τάσεις, η διαχείριση όμως της κατάστασης φαίνεται να είναι εφικτή: μία μετρημένη πολιτική συγκράτησης του ρυθμού αύξησης των μισθών στο δημόσιο σε λογικά επίπεδα θα αρκούσε ίσως για να περιοριστεί σε μεγάλο βαθμό το πρόβλημα. Όμως αυτό παραβλέπει την άλλη σημαντική συνιστώσα: το κόστος των συντάξεων των

Αυτή η μικρή ύφεση ήταν αρκετή για να αναδείξει τα μεγάλα διαρθρωτικά προβλήματα της Κυπριακής οικονομίας: το δημοσιονομικό πρόβλημα, την ανεπαρκή χρηματοδότηση των συνταξιοδοτικών ταμείων, τη μονοδιάστατη ανάπτυξη, τη διαβρωμένη ανταγωνιστικότητα.

δημοσίων υπαλλήλων. Το 2007 οι δημοσίες δαπάνες για συντάξεις ήταν 6,3% του ΑΕΠ. Σύμφωνα με την «Εκθεση του 2009 για τη δημογραφική γήρανση» της Ευρωπαϊκής Ένωσης (http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/publication_summary13784_en.htm), το ποσοστό αυτό θα ανέβει στο 17,7% μέχρι το 2060, προκαλώντας τεράστιες πιέσεις στα δημόσια ταμεία. Ουσιαστικά, το κράτος υπόσχεται στους υπαλλήλους του πολύ περισσότερα από ό,τι του επιτρέπουν οι οικονομικές του δυνατότητες. Η διόρθωση αυτής της ανισομέρειας είναι επιτακτική ανάγκη και όσο περισσότερο καθυστερεί, τόσο μεγαλύτερο θα είναι το κόστος για όλους.

Τα βαθύτερα αίτια

Εδώ και τρεις τουλάχιστον δεκαετίες η Κυπριακή οικονομία ακολουθεί ένα μοντέλο ανάπτυξης στο οποίο κυριαρχεί το στοιχείο της υπερβολικής εξάρτησης από ένα-δύο

τομείς της οικονομίας. Τη δεκαετία του 1980, κινητήρια δύναμη της οικονομίας ήταν ο τουρισμός. Η επένδυση στον τουρισμό έδωσε μεγάλη αναπτυξιακή ώθηση, όμως η ταχύτητα και η αταξία με την οποία έγινε αυτό δημιούργησαν και πολλά προβλήματα, κυρίως επειδή επιβαρύνθηκαν οι υποδομές και το περιβάλλον. Το 1990 τέθηκαν οι βάσεις για να γίνει η Κύπρος διεθνές επιχειρηματικό κέντρο. Ενώ ο τουρισμός συνέχιζε την ανοδική του πορεία, κατά τη δεκαετία του 1990, η ευτυχής για την Κύπρο σύμπτωση της διάλυσης της Γιουγκοσλαβίας και της Σοβιετικής Ένωσης κατέστησε την Κύπρο ελκυστικό προορισμό κεφαλαίων από τις πιο πάνω χώρες και έδωσε ακόμη μεγαλύτερη ώθηση στην οικονομία. Με την νέα χιλιετία, ο τουρισμός μπήκε σε μια φθίνουσα πορεία, η οποία πολύ δύσκολα θα ανατραπεί, τουλάχιστον στο άμεσο μέλλον. Όμως, η ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση συνέτεινε στη μεγάλη ανάπτυξη των κατασκευών και των κτηματομεσιτικών υπηρεσιών, οι οποίες οδήγησαν την κούρσα της ανάπτυξης μέχρι και το ξέσπασμα της κρίσης.

Για όσους παρακολουθούσαν από κοντά την πορεία της κυπριακής οικονομίας, η δημοσιονομική κρίση που βιώνουμε σήμερα δεν ήταν έκπληξη. Αρκετοί προειδοποιούσαν θυμίζοντας ότι η εξάρτηση από τις κατασκευές και την κτηματαγορά δεν είναι υγιής συνθήκη. Ήταν προφανές ότι αργά ή γρήγορα η δραστηριότητα στον τομέα αυτό θα κόπαζε και το κράτος θα βρισκόταν εκτεθειμένο. Παράλληλα, η προσφορά άφθονου φθηνού χρήματος είχε οδηγήσει σε υπερδανεισμό, τόσο στο δημόσιο όσο και στον ιδιωτικό τομέα. Το έλλειμμα στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών είχε εκτοξευθεί στο 16,8% το 2008 και σήμερα η Κύπρος έχει το δεύτερο ψηλότερο ιδιωτικό χρέος στην Ευρωπαϊκή Ένωση (ως ποσοστό του ΑΕΠ). Φορτωμένη με ένα σπάταλο και αναποτελε-

σματικό κράτος και με τα νοικοκυριά και τις επιχειρήσεις υπερχρεωμένα και εθισμένα στην κατανάλωση, η Κύπρος βρισκόταν σε μη διατηρήσιμη πορεία. Η διεθνής κρίση απλώς επέσπευσε την αναπόφευκτη διόρθωση, φέρνοντάς την πιο νωρίς από ότι περίμεναν και οι πιο απαισιόδοξοι.

Επενδύοντας στο μέλλον

Οι κρίσεις είναι οδυνηρές, έχουν όμως και τη χρησιμότητά τους. Φέρνουν στο φως τις αδυναμίες και τα διαρθρωτικά προβλήματα μιας οικονομίας με τρόπο τέτοιο που η ύπαρξη τους δεν μπορεί πλέον να αμφισβητηθεί. Ανοίγεται έτσι ένα παράθυρο ευκαιρίας για ριζικές μεταρρυθμίσεις οι οποίες θα βάλουν την οικονομία σε μια νέα πορεία ανάπτυξης και ευημερίας. Οι μεταρρυθμίσεις πρέπει να κινηθούν σε τρεις άξονες.

1. Εξορθολογισμός και εκσυγχρονισμός του δημοσίου

Οι μισθοί και οι συντάξεις στο δημόσιο τομέα είναι εξωπραγματικοί σε σχέση με τις δυνατότητες της οικονομίας. Εκτός από τις προφανείς δημοσιονομικές επιπτώσεις, το φαινόμενο αυτό έχει και πολλές άλλες αρνητικές παρενέργειες. Οι σαφώς υπέρτεροι όροι εργασίας στο δημόσιο σε σχέση με τον ιδιωτικό τομέα προσελκύουν τους νέους, πολλοί εκ των οποίων επιλέγουν κλάδο σπουδών με κύριο κριτήριο τη δυνατότητα εργοδότησης στο δημόσιο. Επενδύουν λοιπόν μερικά από τα καλύτερά τους χρόνια για να ενταχθούν σε μια λίστα αναμονής η οποία σε 5, 10, ή 20 χρόνια θα εξαργυρωθεί με ένα κυβερνητικό πόστο. Η απορρόφηση μεγάλης μερίδας του καλύτερου ανθρώπινου δυναμικού του τόπου από το δημόσιο αποστερεί τον ιδιωτικό τομέα από ικανά στελέχη και αποτελεί τροχοπέδη στην ανάπτυξή του. Η εκλογίκευση

των απολαβών στο δημόσιο θα διορθώσει αυτές τις στρεβλώσεις.

Το δεύτερο ζητούμενο είναι ο επανακαθορισμός της αποστολής του δημόσιου τομέα. Η εκάστοτε πολιτική ηγεσία θα πρέπει να πάψει να μεταχειρίζεται το δημόσιο τομέα ως όχημα «βολέματος» των ημετέρων και χώρο εξυπηρέτησης κομματικών συμφερόντων. Αποστολή του δημόσιου τομέα πρέπει να είναι η δημιουργία και η συντήρηση δομών που να επιτρέπουν στον ιδιωτικό τομέα να λειτουργήσει σωστά και αποτελεσματικά. Ο δημόσιος τομέας πρέπει να υποβοηθά και να στηρίζει την ανάπτυξη, και όχι να αποτελεί τροχοπέδη σε αυτήν. Το κυπριακό δημόσιο διαθέτει πολλά ικανά στελέχη τα οποία μπορούν να πετύχουν πολλά αν τους δοθεί η ευκαιρία και τα κίνητρα.

2. Βελτίωση των υποδομών

Η Κύπρος υστερεί σε επίπεδο υποδομών. Έχουμε ένα αρκετά καλό οδικό δίκτυο και μετά από πολλά χρόνια κατορθώσαμε να έχουμε σύγχρονα αεροδρόμια. Από εκεί και πέρα, υπάρχουν πολλές ελλείψεις. Τα λιμάνια χρήζουν αναβάθμισης: η κακή διαχείριση δεκαετιών, που έχει δημιουργήσει στρεβλώσεις στο εισαγωγικό εμπόριο με αποτέλεσμα την αύξηση των τιμών των εισαγόμενων αγαθών, τα έχει οδηγήσει σε μααρασμό. Το μοντέλο που χρησιμοποιήθηκε για τα αεροδρόμια με την εμπλοκή του ιδιωτικού τομέα θα μπορούσε να εφαρμοστεί και εδώ με επιτυχία. Οι δημόσιες συγκοινωνίες είναι ανεπαρκείς με αποτέλεσμα χιλιάδες ανθρωπόωρες να χάνονται στους δρόμους και με την ανάλογη επιβάρυνση στο περιβάλλον. Η ποιότητα ζωής στις πόλεις μας πάσχει από την έλλειψη στοιχειωδών υποδομών (πεζοδρόμια), από την έλλειψη δημόσιων χώρων (πάρκα και πλατείες), από την κυκλοφοριακή συμφό-

Η διεθνής κρίση απλώς επέσπευσε την αναπόφευκτη διόρθωση, φέρνοντάς την πιο νωρίς από ότι περίμεναν και οι πιο απαισιόδοξοι.

ρηση και τη γενική ακαταστασία και αταξία που επικρατεί. Η επένδυση στις υποδομές είναι αναγκαία τόσο για την αναβάθμιση της ποιότητας ζωής των Κυπρίων πολιτών όσο και για την προσέλκυση ξένων, είτε αυτοί είναι περιηγητές είτε είναι φοιτητές, ενδιαφερόμενοι για ιατρικές υπηρεσίες, επενδυτές ή άλλες κατηγορίες επισκεπτών που μας ενδιαφέρουν.

3. Επένδυση σε παιδεία και έρευνα

Είναι σχεδόν καθολική η εκτίμηση ότι το εκπαιδευτικό μας σύστημα βρίσκεται σε καθοδική πορεία, γι' αυτό και προέκυψε η ανάγκη για εκπαιδευτική μεταρρύθμιση. Όμως η μεταρρύθμιση κινείται με πάρα πολύ αργούς ρυθμούς και δεν έχει αγγίξει ακόμα θέματα κεφαλαιώδους σημασίας. Δεν έχει σημασία πόσο σπουδαία είναι τα αναλυτικά μας προγράμματα αν εξακολουθούμε να προσλαμβάνουμε εκπαιδευτικούς χωρίς καμία απολύτως αξιολόγηση· αν δεν δημιουργήσουμε μηχανισμούς αξιολόγησης του εκπαιδευτικού έργου· αν δεν δοθεί στις σχολικές μονάδες μεγαλύτερη αυτονομία, συνοδευόμενη βέβαια και από την ανάλογη ευθύνη. Όλοι συμφωνούν για την ανάγκη καλλιέργειας κριτικής σκέψης και ανάπτυξης της επιχειρηματικότητας. Έχουμε όμως καθυστερήσει πάρα πολύ να περάσουμε από τη διάγνωση στη θεραπεία.

Ακούγεται συχνά ότι η Κύπρος μπορεί να καταστεί περιφερειακό κέντρο τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Τα ιδιωτικά πανεπιστήμια προσπαθούν μέσα στα πλαίσια της δικής τους φιλοσοφίας να πραγματώσουν

αυτή την προοπτική. Τα δημόσια πανεπιστήμια – και κυρίως το Πανεπιστήμιο Κύπρου που έχει πλέον εδραιωθεί στο διεθνή χώρο – μπορούν να συνεισφέρουν τα μέγιστα σε αυτή την προσπάθεια. Κι όμως, το κράτος λειτουργεί αποτρεπτικά στις προσπάθειες των δημόσιων πανεπιστημίων να προσφέρουν προγράμματα σπουδών σε ξένες γλώσσες και να προσελκύσουν ξένους φοιτητές και καθηγητές. Το κυπριακό κράτος και η κυπριακή κοινωνία έχουν επενδύσει πολλά στα δημόσια πανεπιστήμια και έχουν προσελκύσει αξιοζήλευτο ανθρώπινο κεφάλαιο που μπορεί να πετύχει πολλά. Είναι πραγματικά κρίμα το ίδιο το κράτος να αποτελεί τροχοπέδη στην προσπάθεια των πανεπιστημίων να ανοιχτούν προς τα έξω. Αναπόσπαστο μέρος της πανεπιστημιακής εκπαίδευσης αποτελεί και η έρευνα. Είναι γνωστό ότι η Κύπρος υστερεί στις δαπάνες για έρευνα (0,45% επί του ΑΕΠ, σε σύγκριση με 1,9% που είναι ο Ευρωπαϊκός μέσος όρος και 3% που είναι ο στόχος της Ευρωπαϊκής Ένωσης), δεν υστερεί όμως σε ερευνητές διεθνούς ακτινοβολίας. Σε κάποιους

κύκλους υπάρχει η εντύπωση ότι η έρευνα είναι για τις μεγάλες χώρες και ότι η Κύπρος δεν μπορεί να διακριθεί σε αυτό τον τομέα. Αυτό καταρρίπτεται από τα ίδια τα δεδομένα. Μικρές χώρες όπως η Φινλανδία ή το Ισραήλ είναι πρωτοπόρες στο τομέα της έρευνας. Δεν υπάρχει κανένας λόγος να μην ανήκει και η Κύπρος σε αυτή την κατηγορία. Ερευνητές του Πανεπιστημίου Κύπρου έχουν ήδη καταγράψει πολλές επιτυχίες στην προσέλκυση ερευνητικών προγραμμάτων, με αποκορύφωμα τις επιτυχίες τους στα εξαιρετικά ανταγωνιστικά προγράμματα του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου Έρευνας. Μπορούμε πάρα πολλά, αν υπάρξει και η ανάλογη στήριξη από την πολιτεία.

Έχει λεχθεί κατά κόρον ότι κάθε κρίση αποτελεί και μια ευκαιρία. Παρόλο που τείνει να καταντήσει κλισέ, η ρήση αυτή είναι απόλυτα ορθή. Η συγκυρία είναι μοναδική για να ληφθούν αποφάσεις που θα θέσουν τις βάσεις για μια νέα εποχή ανάπτυξης και ευημερίας για την Κύπρο και τους ανθρώπους της. Το μόνο που χρειάζεται είναι τόλμη και πολιτική βούληση.